

РІДНА МОВА ЯК ЗАСІБ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Волошина Г.П., канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії початкового навчання
Багрій Олександра, студентка VI курсу

Анотація

У статті розглядається один із аспектів проблеми громадянського виховання у педагогічній спадщині В.А Сухомлинського – рідна мова. Знання рідної мови, любов і дбайливе ставлення до неї вчений називає одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини.

У роботі досліджена проблема того, якого значення надавав В.О. Сухомлинський українській мові у вихованні справжнього громадянина України. Також визначено потенційні можливості підручників з української мови для початкової школи з точки зору виховання на їх матеріалах любові і пошанування рідної мови, який показав, що навіть у кількісному плані вправ і завдань недостатньо, щоб розкрити перед молодшим школярем силу, виразність, красу і безцінне духовне багатство рідної мови та сприяти формуванню мовленнєвої і загальної культури.

Ключові слова

Рідна мова, мовна культура, громадянське виховання, зміст освіти, підручник з української мови, педагогічна спадщина.

Abstract

The article deals with one of the aspects of civil education in pedagogical inheritance of V. O. Sukhomlynsky – native language. Knowing of the native language, loving and careful treatment of it, scientist identifies as one of the most important sources of patriotism and civil duty of every person.

An importance, which V.O. Sukhomlynsky attached to Ukrainian language in education of genuine citizen of Ukraine is a problem investigated in our work. It was also determined potential possibilities of primary school textbooks of Ukrainian language from the point of view of the education of love and respect for the native language, which showed deficient amount of exercises and tasks to reveal strength, beauty and invaluable spiritual wealth of the native language and to subversive formation of speech and general culture.

Keywords

Native language, standard of speech, civil education, contents of education, textbooks of Ukrainian language, pedagogical inheritance.

Важливим чинником громадянського виховання В.О.Сухомлинський вважав рідну мову і називав її одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини.

В умовах педагогічно організованого процесу громадянські цінності необхідно формувати, використовуючи потенціал всіх навчальних предметів, серед яких українська мова посідає особливе місце. Важливим чинником

громадянського виховання В.О.Сухомлинський вважав рідну мову і називав її одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини.

В умовах педагогічно організованого процесу громадянські цінності необхідно формувати, використовуючи потенціал всіх навчальних предметів, серед яких українська мова посідає особливе місце.

У вітчизняній педагогічній науці основні положення громадянського виховання визначив видатний український педагог В.Сухомлинський. Значний розвиток теоретичні й методологічні основи формування громадянських цінностей отримали у наукових працях сучасних вітчизняних учених – І.Д. Бега, А.М. Бойко, М.Й. Боришевського, С.У. Гончаренка, Ю.І. Римаренка, Г.Г. Філіпчука та ін.

Мета даної статті полягає в тому, щоб проаналізувати, яку роль у вихованні громадянськості особистості відводив В.О. Сухомлинський рідній мові та визначити громадянський потенціал чинних підручників з української мови для початкової школи.

На думку В.Сухомлинського людина існує в мові, виявляє себе в мові, через мову, через спілкування прокладає місток для порозуміння з іншими людьми. Саме через рідну мову, що пов'язує невидимими нитками сучасні й минулі покоління в єдину мовно-національну спільноту України людина відчуває себе її громадянином. Мову він розглядав не лише як один з предметів навчальних планів шкільної чи вищої освіти, а передовсім як могутній засіб плекання людської душі, як силу, що проникає у все, що сприймає, осягає і пізнає людина.

Метою мовної освіти, на думку В.Сухомлинського, має стати формування всебічно розвиненої, компетентної, творчої особистості громадянина України – носія етнічних, національних і загальнолюдських цінностей, який живе в гармонії з довкіллям і самим собою. А предметом навчання – не виокремлена мова, а представлена нею думка, духовність, мовленнєва і загальна культура, особливості світосприймання, світовідчуття і творчості народу – її носія. «Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова. Роль цього засобу в початковій школі, де кожна зустріч з новим явищем навколишнього світу пробуджує в серцях дітей почуття захоплення неможливо оцінити» [5].

У книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський зазначає: «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова» [5]. А в іншій відомій праці «Моральні заповіді дитинства і юності» він підтверджує «Батьківщина – це твоє рідне слово, знай, бережи, збагачай духовне надбання свого народу – рідну українську мову, це мова великого народу, великої культури» [5].

Знання рідної мови, любов і дбайливе ставлення до неї вчений називає одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини. Саме роль дитинства й отроцтва Сухомлинський

вважає надзвичайно сприятливим періодом для розкриття перед людиною багатства, сили, виразності й краси рідної мови.

Навчання мови Сухомлинський вважав не простим передаванням практичних умінь, навичок. «Це передусім виховання. Виховання розуму, формування думки, копітке різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини...» [5].

Над проблемою слова і всебічної духовної вихованості й духовної культури В.Сухомлинський працював не одне десятиліття. Він, зокрема, мав намір створити «Хрестоматію виховання людської душі», де планував зібрати колекцію скарбів рідного слова. Виховання у підростаючого покоління любові до рідної мови вчений вважав великою педагогічною проблемою, яку має ставити перед собою і практично розв'язувати кожна школа. Так, у статті «Слово рідної мови» він акцентує увагу на такому власному переконанні: «Щоб збагатити культуру педагогічного процесу, щоб навести лад у тій майстерні, яка зветься навчально-виховним процесом, треба виховати любов до рідної мови» [5].

Періодом найінтенсивнішого оволодіння рідною мовою В.Сухомлинський вважав два-три останніх дошкільних роки і два-три перших роки шкільного навчання. Це, на його думку, особливий і найбурхливіший період розумового розвитку дитини. Тому з учнями початкових класів очолюваної ним школи проводили цілеспрямовану навчально-виховну роботу, аби «донести до сердець малюків пахощі, музику, чудесне звучання рідного слова, дивовижне багатство відтінків думок і почуттів, які можна передати українською мовою» [6]. З цією ж метою окремі уроки мови також проводились на лоні природи, щоб «донести до свідомості учнів красу рідного слова, закарбувати його в пам'яті дітей разом з тією картиною чи явищем, яке воно передає» [6]. Ніхто, як зазначає Василь Олександрович, не має залишатися байдужим до краси рідної мови. Отже, однією з цікавих форм роботи, що сприяє вихованню любові до рідного слова, В.О. Сухомлинський вважав складання творів про те, що учень бачить, про що він думає, мріє, фантазує. «Коли учень вибирає з невичерпної скарбниці рідної мови слово для твору про те, що він бачить, чує, рідна мова стає для нього як мелодія для музиканта, засобом вираження думок, почуттів і переживань» [5].

В умовах утілення концепції двох рідних мов, з метою науково-подібного обґрунтування русифікації В.О.Сухомлинський лише в записнику міг занотувати: «Дві рідні мови – так само безглуздо, якби нам намагались уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху» [5]. Настільки важливим є ці слова і в умовах сьогодення, коли нам прагнуть знову нав'язати двомовність.

В.Сухомлинський був твердо переконаний, що без любові до рідного слова неможлива любов до рідної землі, до своєї вітчизни. У книзі «Щоб у серці жила Батьківщина» він зазначає: «Рідна мова – безцінне духовне багатство, в якому народ живе, за допомогою якого передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово – то невичерпне, життєдайне і невмируще джерело, з якого дитина дістає уявлення

про навколишній світ, про свою родину, про своє село і весь наш край. Віками народ творив це багатство, відкладаючи у скарбницю рідної мови найдорогоцінніші перлини мислі, уяви, фантазії, пісні, казки» [5].

У працях Сухомлинського знаходимо багато цінних думок, поглядів-рекомендацій щодо проблеми освіти, виховання й розвитку дітей засобами рідного слова, ознайомлення з якими забезпечує професійну культуру і психолого-педагогічну майстерність вчителя.

Формувати громадянськість підрастаючого покоління, у тому числі і молодших школярів, покликані навчально-виховні заклади. Адже вони здійснюють громадянське виховання цілеспрямовано і системно. Саме школа є своєрідним теоретичним і методичним центром, де реалізуються основні завдання змісту освіти. Зміст освіти відображає соціокультурний досвід у формі окремих навчальних предметів, при створенні яких не тільки враховується логіка відповідної науки або діяльності, але й закономірності пізнавальної діяльності учнів, логіка навчального процесу, умови, у яких він протікає, можливості учнів. Зміст освіти визначається навчальними планами і програмами та відображається у підручниках і посібниках

З огляду на соціальну і педагогічну значущість української мови для громадянського становлення і розвитку кожної особистості, цьому предмету в системі шкільного навчання і виховання відведено особливу роль. Адже набуті в початкових класах особистісні якості, пов'язані з мовленням, не тільки забезпечують основу подальшого навчання, виховання і розвитку підлітків та молоді, а й значною мірою зумовлюють практичну, громадянську та професійну діяльність дорослої людини.

Щоб переконатися у тому, як зміст підручників сприяє вихованню у молодших школярів любові до рідної мови, пошануванню її, ми провели їх ретельний аналіз.

«Рідна мова» підручник для 2 класу [2]. Важливого значення набуває для початкового навчання української мови – прищепити молодшим школярам звичку свідомо ставитись до мовних явищ, орієнтуватись у мовній структурі, сформувати науково правильні уявлення з фонетики і графіки, лексики, словотворення, граматики. І все ж відомості, які дістають молодші школярі з різних розділів науки про мову, не є самоціллю. Вони спрямовуються у практичне русло – в організацію і вдосконалення мовленнєвої діяльності дітей, є засобом творення зв'язних висловлювань в усній і писемній формі.

Окрім того, основним завданням предмета є виховання любові до рідної мови. Уже в 2 класі, коли учні беруть у руки перший підручник з української мови, слід виховувати в них почуття гордості за свою мову. Адже успіх в оволодінні мовними знаннями, мовленнєвий розвиток дітей значною мірою залежатимуть від того, як буде сформовано в них інтерес до рідного слова, до пізнання нового в мові, від того, як часто на уроках діти «відкриватимуть» для себе маленькі таємниці мовної глибини.

Всього у підручнику вміщено 430 вправ для формування мовних і мовленнєвих навичок. На основі лише 7 вправ учитель має можливість виховувати позитивне ставлення до української мови.

«Рідна мова» підручник для 3 класу [3]. 3 клас чотирирічної початкової школи є особливим щодо змісту й організації навчальної діяльності молодших школярів. Саме тут відбувається активне становлення графічної навички письма, засвоюються найважливіші правила української літературної вимови і грамотного письма. Окрім того, використовуючи матеріал підручника, учитель має вирішувати одночасно і важливі проблеми становлення громадянина України, виховувати особистість, якій притаманні любов до рідної мови, прагнення зберегти її.

Центральним розділом підручника є розділ «Слово». Новий підхід до вивчення української мови допомагає учителю при вивченні даного розділу одночасно вирішувати і виховні завдання: виховувати інтерес і цікавість до рідної мови, бажання пізнати її глибини, спілкуватися нею, використовуючи таке багате різнобарв'я та лексичне багатство. Прослідкуємо, як матеріал підручника сприяє вихованню любові до рідної мови.

Всього у підручнику вміщено 470 вправ для формування мовних і мовленнєвих навичок та вирішення на їх матеріалах різних виховних аспектів.

Як ми уже відзначали вище, основне завдання підручника з української мови – виховання любові і пошанування до рідної мови. Виконуючи будь-яке завдання, учитель має сповідувати цю ідею. Але лише 11 вправ присвячені безпосередньо означеній проблемі.

Отже, змістовий аналіз підручника з рідної мови для 3 класу показав, що він вміщує недостатню кількість вправ, завдань, які допоможуть учителю виховувати любов до рідного слова..

«Рідна мова» підручник для 4 класу [4]. Всього у підручнику вміщено 381 вправу. У даному підручнику вже більше уваги, ніж у попередніх підручниках, присвячено вихованню любові і пошанування до рідної мови (всього таких вправ 35).

Отже, чинні підручники з української мови, презентовані в них різні способи представлення матеріалу сприяють розв'язанню одного з найважливіших завдань початкового навчання – формування комунікативних умінь, розвитку мовних і мовленнєвих навичок, вихованню не лише уважного ставлення до слова, а почуття великої любові і гордості за свою неповторну мову.

Беззаперечно і те, що сам зміст матеріалу ще не є запорукою того, що всі означені виховні аспекти проблеми будуть вирішені. Окрім того, вивчення досвіду роботи учителів початкової школи показало, що вони не завжди використовують громадянський потенціал чинних підручників, його методичний апарат. Від учителя потрібно ще і використання різних засобів, уміння працювати з текстом підручника, добирати завдання, які потребують зусиль з боку учнів, використання нових технологій навчання і виховання.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Н.В. Концепція шкільної мовної освіти національних спільнот // Педагогіка і психологія. – 1995.-№3.-С.17.

2. Вашуленко М.С. Українська мова: підр. для 2 класу загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М.С.Вашуленко, С.Г.Дубовик. –К.: Видавничий дім «Освіта», 2012.- 160 с.

3. Вашуленко М.С. Українська мова: підр. для 3 класу загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М.С.Вашуленко, О.І. Мельничайко, Н.А.Васильківська / за ред. М.С. Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 192 с.

4. Вашуленко М.С. Українська мова: підр. Для 4 класу загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М.С.Вашуленко, С.Г.Дубовик, О.І. Мельничайко, / за ред. М.С. Вашуленка. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2015. – 192 с.

5. Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : у 5 т. Т. 5 / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. с. 76.

6. Сухомлинський, В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977 .– Т. 3. – С. 283-626.